

Protesty powyborcze na Białorusi jako narzędzie technologii politycznych. Hipoteza robocza

Abstrakt Autor analizuje przebieg wyborów na Białorusi w 2020 r. oraz protesty społeczne wywołane fałszerstwami wyborczymi. Na podstawie anomalii zaobserwowanych w działaniach sektora siłowego Republiki Białoruś wysuwa hipotezę o możliwym udziale rosyjskich służb specjalnych w wywołaniu kryzysu powyborczego w celu zmniejszenia marginesu manewru politycznego dla reżimu Aleksandra Łukaszenki.

Słowa kluczowe Białoruś, protesty powyborcze, opozycja antyłukaszenkowa, KGB, FSB, GU, GRU, Federacja Rosyjska, geopolityka, technologie polityczne.

Protesty społeczne po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r. w Republice Białoruś (RB) oraz ich skutki polityczno-militarne wywołane pełnym wsparciem białoruskiego reżimu przez Kreml¹ spowodowały całkowitą zmianę dotychczasowej

¹ Już 14 VIII 2020 r., podczas spotkania w Soczi prezydentów Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś, Władimir Putin wyraził pełne poparcie dla Aleksandra Łukaszenki (m.in. w postaci kredytu w wysokości 1,5 mld dolarów). W zamian otrzymał od prezydenta RB zapewnienie o pełnej lojalności wobec Moskwy. Jednak według np. Arsena Siwickiego (dyrektora mińskiego Center for Strategic and Foreign Policy Studies w Foreign Policy Research Institute) Kreml nadal sygnalizuje Zachodowi gotowość do pozbycia się Łukaszenki w zamian za zgodę na utrzymanie Białorusi w rosyjskiej strefie wpływów. Zob. B. Whitmore, *Dialog of dictators: How Putin and Lukashenka really talk to each other*, Atlantic Council, 19 V 2021 r., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/dialog-of-dictators->

polityki zagranicznej prezydenta RB Aleksandra Łukaszenki, polegającej na umiejętnym balansowaniu między Federacją Rosyjską (FR) a Zachodem². Najbardziej jaskrawym przejawem końca tego paradygmatu politycznego było pozostawienie 30 tys. żołnierzy Sił Zbrojnych FR na terytorium RB po zakończonych ćwiczeniach³ oraz ich wykorzystanie w ataku na Ukrainę 24 lutego 2022 r.⁴ Jednak jeszcze przed tym finalnym akordem zwasalizowania Białorusi przez Rosję większość zachodnich analityków skłaniała się ku tezie, że RB wskutek wydarzeń z lat 2020–2021 stała się w rzeczywistości rosyjskim buforem militarno-politycznym, mającym jedynie formalne atrybuty państwowości⁵. Nasuwa się więc wniosek, że społeczny bunt

-
- how-putin-and-lukashenka-really-talk-to-each-other/ [dostęp: 12 IV 2022]. Podobne przekonanie wyraża Gustav Gressel (European Council on Foreign Relations). Zob. *Is Belarus closer to the West or to Russia?*, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/belarus-european-union-russia/a-54613952> [dostęp: 8 IV 2022].
- ² A. Foster, *Belarus Presidential Election: Lukashenko's Gamble and its Geopolitical Implications*, Geopolitical Monitor, 12 VIII 2020 r., <https://www.geopoliticalmonitor.com/belarus-presidential-election-lukashenkos-gamble-and-its-geopolitical-implications/> [dostęp: 10 IV 2022].
- ³ P. Slunkin, A. Wilson, *How to train your dictator: Putin's control over Lukashenka*, European Council on Foreign Relations, 16 III 2022 r., <https://ecfr.eu/article/how-to-train-your-dictator-putins-control-over-lukashenka/> [dostęp: 7 IV 2022]; Y. Vindman, *How to Keep Belarus Out of the War. NATO Should Put the Squeeze on Russia's Chief Accomplice*, Foreign Affairs, 31 III 2022 r., <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-03-31/how-keep-belarus-out-war> [dostęp: 9 IV 2022].
- ⁴ Niezweryfikowane informacje pochodzące z ukraińskich źródeł wskazują, że Siły Zbrojne RB uczestniczą w walkach, jednak żołnierze noszą mundury Sił Zbrojnych FR. Takie informacje pojawiały się wielokrotnie w relacjach świadków wydarzeń w Buczy. Twierdzili oni, że wśród rosyjskich żołnierzy były oddziały, w których mówiono z białoruskim akcentem. Obecnie nie ma możliwości rozstrzygnięcia, czy to prawda. Faktem jest, że Białoruś udostępnia swoje terytorium do prowadzenia działań SZ FR w Ukrainie, a 2 III 2022 r. była jednym z pięciu państw głosujących w ONZ przeciw rezolucji potępiającej FR. Zob. P. Slunkin, A. Wilson, *How to train your dictator...*
- ⁵ Warto zacytować wypowiedzi ekspertów indagowanych przed 24 II 2022 r. przez Judy Dempsey z Carnegie Europe: Jan Claas (Leibnitz Center for Contemporary History): „Łukaszenka formalnie utrzymał władzę, ale faktycznie stał się wasalem Rosji. Cicha inwazja i de facto okupacja Białorusi mogą być największym triumfem Putina w trwającym kryzysie. Daje to Rosji przewagę strategiczną od dawna pożądaną z wojskowego punktu widzenia”; Ben Hodges (Center for European Policy Analysis): „Białoruś utraciła suwerenność w dniu, w którym Aleksander Łukaszenka ogłosił, że w wyborach prezydenckich uzyskał 80-proc. poparcie, i zaczął miażdżyć protestujących wśród własnej ludności”; Dominik P. Jackowski (Stałe Przedstawicielstwo RP przy NATO): „Jednak niedawna decyzja o bezterminowym pozostawianiu po ćwiczeniach wojsk rosyjskich na Białorusi zmienia zasady gry dla NATO i sojuszników ze wschodniej flanki. Zamienia Białoruś w de facto nowy rosyjski okręg wojskowy”; Kamil Kłysiński (Ośrodek Studiów Wschodnich): „Rezultatem jest bezprecedensowy wzrost znaczenia Rosji dla Białorusi, która jest obecnie jej wyłącznym i wyraźnie dominującym sojusznikiem politycznym, gospodarczym i militarnym. Suwerenność Białorusi stała się de facto iluzoryczna”; Linas Kojala (Eastern Europe Studies Center): „Obecny reżim Aleksandra Łukaszenki trudno określić jako suwerenny ustrój”; Linas Linkevičius (były minister spraw zagranicznych i obrony Litwy): „Łukaszenka nie tylko ukradł wybory, lecz także zaczął poświęcać resztki niepodległości i suwerenności swojego kraju, aby przedłużyć swój czas

po sfałszowanych wyborach oraz ostracyzm wobec Łukaszenki ze strony Zachodu spowodowany brutalnym stłumieniem tego buntu przyniosły Rosji korzyści strategiczne. Na skutek fali protestów trwających od sierpnia 2020 r. do marca 2021 r. FR bez użycia siły zmusiła Łukaszenkę do porzucenia dotychczasowej polityki balansu między Wschodem a Zachodem i dokonania jednoznacznego geopolitycznego wyboru⁶. Wyrazem przyjętego stanowiska jest zgoda na stacjonowanie wojsk FR na terytorium RB⁷ i de facto uczestnictwo w agresji na Ukrainę. Wcześniejsza polityka zagraniczna RB, pomimo prorosyjskości białoruskiego prezydenta (który w 2020 r. niespodziewanie przyjął antyrosyjską retorykę⁸), była niewygodna, a wręcz szkodliwa dla Rosji. Federacja Rosyjska nie mogła wymusić większej integracji Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (ZBiR)⁹, a nawet przyzwolenia na utworzenie bazy Sił Zbrojnych FR na białoruskim terytorium¹⁰. Przed wyborami

sprawowania władzy”; Barbara von Ow-Freytag (Prague Civil Society Center): „Podczas gdy wszystkie oczy są skierowane na Ukrainę, Białoruś po cichu stała się pierwszą ofiarą projektu Władimira Putina ZSRR 2.0”; Wojciech Przybylski (Institut für die Wissenschaften vom Menschen): „Słaba suwerenność Białorusi pod rządami Aleksandra Łukaszenki zakończyła się 20 lutego, po oficjalnym zaakceptowaniu niejasnej obecności wojsk rosyjskich”; Kristi Raik (Estonian Foreign Policy Institute): „W cieniu ostatnich dramatycznych zwrotów rosyjskiej agresji na Ukrainę mniej uwagi poświęca się stopniowemu dławieniu suwerenności Białorusi, chociaż jego konsekwencje są nie mniej dramatyczne dla bezpieczeństwa Europy Wschodniej”; Gwendolyn Sasse (Carnegie Europe): „Ceną za polityczne przetrwanie Łukaszenki jest niesuwerenność Białorusi wobec Rosji”. Wszystkie wypowiedzi zostały przytoczone za: J. Dempsey, *Is Belarus's Sovereignty Over?*, Carnegie Europe, 24 II 2022 r., <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86512> [dostęp: 6 IV 2022]. Tłumaczenia pochodzą od autora.

- ⁶ Łukaszenka powiedział o tym, chyba po raz pierwszy, podczas przemowy wygłoszonej 16 VIII 2020 r. Było to dzień po rozmowie telefonicznej z Putinem. Zob. M. Clark, *Belarus warning update: Lukashenko seems to lack strategy as peaceful protests grow*, The Institute for the Study of War, 16 VIII 2020 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/belarus-warning-update-lukashenko-seems-lack-strategy-peaceful-protests-grow> [dostęp: 11 IV 2022].
- ⁷ Utworzenie baz Sił Zbrojnych FR na terytorium RB jest warunkiem całkowitego uzależnienia Białorusi od Moskwy. Por. Ф. Лукьянов, *Что надо сделать Москве, чтобы привязанность к ней Белоруссии не зависела от Лукашенко*, „Россия в глобальной политике”, 10 VIII 2021 r., <https://globalaffairs.ru/articles/chto-delat-moskve/> [dostęp: 13 IV 2022].
- ⁸ A. Foster, *Belarus Presidential Election...*
- ⁹ Potwierdzeniem niechęci Łukaszenki wobec wzmocnienia ZBiR było nie tylko nieudane spotkanie w Soczi w grudniu 2019 r., lecz także upublicznienie przez ambasadora RB w Rosji Władimira Siemaszkę informacji na temat skali żądań FR. Rosja domagała się przeniesienia niemal wszystkich uprawnień prezydenta RB na poziom związkowy. Zob. A. Foster, *Belarus Presidential Election...*
- ¹⁰ K. Kirillova, *Is Minsk Toying With Moscow? On the Complicated Relationship between Lukashenko and the Kremlin*, The Geopolitics, 21 VIII 2021 r., <https://thegeopolitics.com/is-minsk-toying-with-moscow-on-the-complicated-relationship-between-lukashenko-and-the-kremlin/> [dostęp: 12 IV 2022]; *Is Belarus closer to the West...*; B. Zogg, *From Belarus with love: the limits of Lukashenko's dalliance with the West*, War on the Rocks, 3 IV 2019 r., <https://warontherocks.com/2019/04/from-belarus-with-love-the-limits-of-lukashenkos-dalliance-with-the-west/> [dostęp: 6 IV 2022].

w 2020 r. Łukaszenka wielokrotnie określał siebie jako obrońcę białoruskiej niezawisłości. Posunął się nawet do aresztowania 33 rosyjskich najemników (tzw. wagnerowców) i sugerowania, że planowali oni sprowokowanie zamieszek w Mińsku¹¹. Białoruski prezydent jest dla Rosji trudnym, ale jednak znanym partnerem, w związku z czym w interesie Kremla leżało nie tyle jego obalenie, ile zmuszenie go do jednoznacznego wyboru opcji prorosyjskiej¹².

W związku z powyższym pojawia się pytanie, czy Kreml jedynie wykorzystał nieoczekiwaną dynamikę protestów społecznych na Białorusi, czy też odegrał czynną rolę w tych wydarzeniach. Być może był nawet inspiratorem procesów, które doprowadziły do klęski polityki równowagi prowadzonej przez Łukaszenkę oraz utraty suwerenności przez państwo białoruskie. Autor artykułu podjął próbę przeanalizowania ciągu wydarzeń, aby ustalić, czy istnieje możliwość, że za wybuchem protestów społecznych lub za ich przebiegiem stały służby specjalne FR¹³.

Sytuacja polityczna reżimu Łukaszenki

Konflikt między Łukaszenką a środowiskami opozycyjnymi (o demokratyczno-liberalnej bądź nacjonalistycznej proveniencji¹⁴) zaczął się już podczas jego pierwszej kadencji, co przejawiało się m.in. w zakazie publikacji „Пахоніі” (pol. „Pahonia”) – jednego z pierwszych niezależnych dzienników białoruskich. W latach 1999–2000 niechęć do prezydenta sprawującego władzę w coraz bardziej autorytarny sposób spowodowała silną polaryzację społeczeństwa, którego część stworzyła coś, co białoruscy filozofowie Walentin Akudowicz i Michaił Bojaryn nazwali kulturą oporu,

¹¹ K. Kirillova, *Is Minsk Toying With Moscow?...* Antyrosyjskość Łukaszenki przed wyborami była zaskoczeniem dla analityków, gdyż po raz pierwszy w swojej karierze oskarżył on Rosję o plany ingerencji w wybory w celu zmiany władzy. Zob. A. Shraibman, *Embattled Lukashenko Loses Friends in East and West*, Carnegie Endowment for International Peace, 6 VII 2020 r., <https://carnegiemoscov.org/commentary/82245> [dostęp: 6 IV 2022]. O tego rodzaju ingerencję Łukaszenka zaczął oskarżać Zachód dopiero po 15 VIII 2020 r., tj. po rozmowie telefonicznej z Putinem. Zob. M. Clark, *Belarus warning update...*

¹² K. Kirillova, *Is Minsk Toying With Moscow?...*; A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

¹³ Białoruska propaganda zdaje się nie zauważać korzyści dla FR płynących ze społecznego buntu w 2020 r. i lansuje tezę, że głównym celem ówczesnej kolorowej rewolucji była Rosja. Por. K. Kirillova, *Is Minsk Toying With Moscow?...*

¹⁴ Zgodnie z raportem Fundacji im. Friedricha Eberta w 2003 r. z 18 oficjalnie zarejestrowanych partii o profilu od narodowego do liberalnego połowa była opozycyjna wobec prezydenta. Zob. A. Feduta, O. Boguzkij, W. Martinowitsch, *Politische Parteien in Belarus als notwendiger Bestandteil der Zivilgesellschaft*, Minsk 2003, s. 19.

opartą na (...) *poczuciu solidarności, pragnieniu wolności i obecności wroga*¹⁵. Przy czym najważniejszą postacią dla tej specyficznej formacji ideowo-politycznej był Łukaszenka jako symbol jednoczący różne frakcje opozycji, często skonfliktowane ze sobą personalnie i ideowo. Prezydent nadawał się do tej roli idealnie, gdyż łączył w sobie cechy *homo sovieticus* i osobowości autorytarnej. Taki obraz przywódcy mobilizował przeciwko niemu środowiska liberalno-nacjonalistyczne, z drugiej strony jednak był atrakcyjny dla dużych grup społecznych. Zwolennikami Łukaszenki byli nie tylko uzależnieni od niego urzędnicy państwowi oraz przedstawiciele sektora siłowego, lecz także ogromny elektorat socjalny, dla którego prezydent stanowił symboliczną zaporę chroniącą przed gospodarczą zapaścią i ideowym chaosem, znanym Białorusinom z początku lat 90. XX w. Środowiska opozycyjne wobec Łukaszenki istniały głównie w dużych miastach i obejmowały te grupy społeczne, dla których państwo autorytarne, etatystyczne, rządzone zgodnie z sowieckimi wzorcami było nie do przyjęcia. Były to środowiska nacjonalistyczne, inteligencja, grupy opowiadające się za liberalizmem polityczno-gospodarczym oraz – w późniejszym okresie – młodzież podatna na zachodnie wzorce. Jednak w zsovietyzowanej Białorusi, w której silne pozostawały tradycje wiejskie, te środowiska były stosunkowo nieliczne, a przy tym skłócone ze sobą z powodów ideologicznych i ambicjonalnych, co skutkowało słabością opozycji i kolejnymi wyborami wygranymi przez Łukaszenkę¹⁶. W wyborach w 2001 r. otrzymał on 75 proc. głosów, a protesty powyborcze na większą skalę odbyły się jedynie w Mińsku. Wydaje się, że pomimo ograniczeń narzuconych przez władze (np. pozbawienie Centrum Obrony Praw Człowieka „Wiosna” akredytacji do obserwacji wyborów) nie istniała potrzeba fałszowania wyników. Elektorat Łukaszenki stanowiły bowiem wspomniane wyżej liczne grupy społeczne, którym globalizacja i zachodnie wartości kojarzyły się z zagrożeniem dotychczasowego obrazu świata¹⁷.

¹⁵ Za: H. Wałyniec, *Stara vs. nowa: Jak zmieniała się Białoruska opozycja do 2000 do 2020 r.?*, *Outriders*, 23 III 2021 r., <https://outride.rs/pl/stara-vs-nowa-jak-zmieniała-sie-białoruska-opozycja-od-2000-do-2020-r/> [dostęp: 2 IX 2021].

¹⁶ Por. A.M. Dwyer, *Sytuacja białoruskiej opozycji*, *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*, 2 IX 2020 r., https://pism.pl/publikacje/Sytuacja_białoruskiej_opozycji_ [dostęp: 28 IX 2021]. Tę trwającą do 2019 r. słabość opozycji dostrzegła także strona rządowa. Nagłe pojawienie się nowej opozycji, wspieranej medialnie przez blogerów, było dla władz dużym zaskoczeniem. Por. «*Подавляющее меньшинство»: обратная сторона «Страны для жизни» Тихановского*», YouTube, 27 IV 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=IATYaXiUFaQ> [dostęp: 15 VIII 2021].

¹⁷ Można zaryzykować stwierdzenie, że u podstaw politycznego bytu Łukaszenki (podobnie jak wielu innych liderów i organizacji politycznych) leżą społeczne obawy wywołane rozpadem tradycyjnych wartości związanych z procesami globalizacji. Z tego punktu widzenia fundamentalizm (rozumiany jako niezgoda na jakiegokolwiek zmiany światopoglądowe) obecny w niejednym tradycyjnym społeczeństwie był i pozostaje mechanizmem zapewniającym trwanie wielu struktur politycznych.

Po 2001 r. Łukaszenka prawdopodobnie uznał, że dużo większym niż ruchy demokratyczno-liberalne zagrożeniem dla jego władzy jest nacjonalizm, rozbudzony w Białorusinach dekadę wcześniej. Z tego powodu dokonał wspomnianej już ponownej sowietyzacji państwa, czego przejawem było m.in. odgórnie narzucone usuwanie z przestrzeni publicznej symboli tożsamości narodowej, jak również wprowadzenie obostrzeń dotyczących nauczania w języku białoruskim¹⁸. W 2004 r., po referendalnej zmianie konstytucji, Łukaszenka uzyskał możliwość kandydowania dowolną liczbę razy, co przekształciło białoruską demokrację w system quasi-dyktatorski, w którym urzędujący prezydent był w stanie użyć scentralizowanego aparatu władzy, aby uzyskać kolejną kadencję. W 2005 r. białoruski przywódca rozwiązał Белый легион¹⁹ (pol. Biały Legion) – organizację byłych wojskowych nastawionych nacjonalistycznie i antyrosyjsko, poddał represjom uczestników mitingów organizowanych przy masowej mogile w Kuropatach, podczas których przypomniano o stalinowskich zbrodniach. Z szykanami ze strony władz spotykały się nawet alternatywne wobec rządowych zgromadzenia odbywające się z okazji Święta Niepodległości (ros. День воли) oraz marsze upamiętniające katastrofę w Czarnobyli. To oznaczało, że władza nie zamierza tolerować jakichkolwiek oddolnych ruchów społecznych, nawet formalnie pozbawionych charakteru politycznego.

Pomarańczowa rewolucja w Ukrainie stała się inspiracją dla narodowo-liberalno-inteligenckich ruchów prodemokratycznych na Białorusi, co zaowocowało tzw. dżinsową rewolucją²⁰. Te zdarzenia nie miały jednak potencjału wystarczającego do wymuszenia zmian politycznych. Podczas wyborów w 2006 r. opozycja dysponowała dobrze zorganizowanym zapleczem organizacyjnym zarówno w Mińsku, jak i na prowincji, ale prewencyjne aresztowania przeprowadzone przez milicję znacznie ją osłabiły. Ponadto powtórnie nie zdołała wystawić wspólnego kandydata na prezydenta. Łukaszenka oficjalnie zdobył 82,6 proc. głosów. W proteście przeciwko wynikom wyborów uczestniczyło w Mińsku 30 tys. osób²¹.

¹⁸ H. Wałyniec, *Stara vs. nowa...* Te działania nie spotkały się ze społecznym sprzeciwem, gdyż Białorusini są mocno zrusyfikowani – 70 proc. społeczeństwa używa w domu języka rosyjskiego. Zob. B. Zogg, *From Belarus with love...*

¹⁹ *Biały Legion*, Magna Polonia, 22 III 2017 r., <https://www.magnapolonia.org/bialy-legion/> (tłumaczenie artykułu z portalu /naviny.by.nn.by/) [dostęp: 8 IX 2021].

²⁰ Nazwa pojawiła się po zdarzeniu, do którego doszło 16 IX 2005 r. Milicja zabrała wtedy aktywiście Mikicie Sasimowi flagę narodową, a ten jako symbol protestu wznosił swoją kurtkę dżinsową. Szerzej: *Партизанская республика. Акции протеста в Минске 19-25 марта 2006 года*, E. Михайловская (red.), Москва 2006.

²¹ H. Wałyniec, *Stara vs. nowa...* Por. film dokumentalny na temat tamtych wydarzeń: Ю. Хащевацький, *Плошча*, YouTube, 5 II 2011 r., https://www.youtube.com/watch?v=_9gJLzclgOU [dostęp: 10 IX 2021].

Te same błędy zostały powtórzone w 2010 r., kiedy to środowiskom opozycyjnym ponownie nie udało się wystawić jednego reprezentanta. Powyborczy protest przerodził się w chaotyczne próby szturmowania siedziby rządu, na co siły porządkowe zareagowały aresztowaniem 700 osób²². Łukaszenka zdobył wtedy 79,65 proc. głosów, a telewizja państwowa wyemitowała propagandowy film, który miał dowodzić istnienia planu siłowego przewrotu przygotowywanego rzekomo przez opozycję²³.

Kryzys gospodarczy z 2011 r. i inflacja spowodowana przez władze²⁴ wywołały kolejne uliczne wystąpienia. Jednak i tym razem protesty wygasły. Zdaniem części komentatorów pomocny w uspokojeniu nastrojów był nie do końca wyjaśniony zamach w mińskim metrze przeprowadzony 11 kwietnia 2011 r., w którym zginęło 15 osób, a kilkaset zostało rannych²⁵. Ostatecznie skazano za to przestępstwo dwóch robotników, ale propaganda państwowa obciążyła odpowiedzialnością opozycję, co miało mocno wpłynąć na spadek społecznego poparcia dla protestujących²⁶.

Kryzys ekonomiczny i interwencja Rosji w Ukrainie w 2014 r. zmusiły Łukaszenkę z jednej strony do powrotu do retoryki narodowej (znalazło to odbicie we wzroście liczby białoruskojęzycznych programów emitowanych w telewizji państwowej oraz w podkreślaniu przez propagandowe mass media odrębności Białorusi od Rosji, a nawet w deklaracjach prezydenta dotyczących jego miłości do literatury i kultury narodowej)²⁷, z drugiej zaś do skierowania się w stronę Zachodu. Na fali propagandowej odwilży mającej poprawić relacje z Zachodem w 2015 r. ogłoszono

²² W filmie Jurija Haszczewackiego z 2011 r. pt. *Обыкновенные выборы* znajdują się kadry mogące stanowić dowód na to, że wspomniany szturm był dziełem milicyjnych prowokatorów, a opozycyjni liderzy nawoływali do nieulegania prowokacji. Zob. Ю. Хашчеватский, *Обыкновенные выборы*, YouTube, 6 II 2012 r., <https://www.youtube.com/watch?v=r-o-tBAA1BQ> [dostęp: 12 IX 2021]. Jednak w przedstawionej w innym filmie rządowej wersji tych wydarzeń zidentyfikowano rzekomych prowokatorów jako autentycznych działaczy opozycji i posłużono się ich pełnymi danymi. Zob. *Плошча. Железом по стеклу. Полная версия*, YouTube, 29 III 2016 r., <https://www.youtube.com/watch?v=d-PvOmK1K0M> [dostęp: 12 IX 2021]. Haszczewacki na podstawie długości i szerokości prospektu wypełnionego manifestantami oszacował ich liczbę na minimum 60 tys. Zdecydowana większość z nich nie uczestniczyła w zajściach, bez względu na to, czy miały one charakter prowokatorski czy spontaniczny.

²³ *Плошча. Железом по стеклу*, YouTube, 22 I 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=kifor398Ewk> [dostęp: 1 IX 2021].

²⁴ Jej źródłem było przedwyborcze podniesienie wysokości pensji i emerytur. Uzyskano to poprzez dodruk rubli, które z tego powodu zaczęły szybko tracić na wartości.

²⁵ Pierwotnie władze białoruskie informowały o 400 poszkodowanych, ostatecznie w spisach ofiar znalazły się 204 osoby. Zob. *Обновленные списки погибших и пострадавших при теракте в минском метро*, <https://www.ganc-chas.by/by/page/world/710/> [dostęp: 10 IX 2022].

²⁶ H. Wałyniec, *Stara vs. nowa...*

²⁷ Por. B. Zogg, *From Belarus with love...*; A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

amnestię dla więźniów politycznych, w tym dla byłego kandydata na prezydenta – Nikołaja Statkiewicza, który odbywał karę za rzekomą próbę przewrotu w 2010 r. Te działania doprowadziły do osłabienia starej opozycji, która – wyczuwając nastroje społeczne – w 2015 r. wybrała bojkot wyborów. Opozycyjna kandydatka Tatiana Karatkiewicz, która wyłamała się z bojkotu, była według historyka Antona Lawickiego zarówno przyczyną, jak i skutkiem zmiany na dotychczasowej scenie politycznej, gdyż (...) *jej pojawienie się i jej publiczny wizerunek demokratycznej alternatywy w pewnym stopniu zakopały „kulturę oporu”*²⁸. Łukaszenka, korzystając z osłabienia nastrojów protestacyjnych i polaryzacji społecznej wywołanych taktyczną liberalizacją²⁹, zdobył 83 proc. głosów. Wydawało się, że stara opozycja przegrała rywalizację o władzę na skutek sprytnego wykorzystania przez Łukaszenkę politycznego balansowania między Wschodem i Zachodem, koncesjonowanej liberalizacji³⁰ oraz unarodowienia retoryki propagandy państwowej. Przy tym białoruska gospodarka, dzięki ukrytym koncesjom z Rosji (w postaci sprzedaży nośników energii po niższych cenach³¹), odzyskała względną stabilność. Manifestacje w 2017 r. przeciwko planom wprowadzenia podatku od bezrobotnych udowodniły jednak, że – pomimo pozornego zniechęcenia społeczeństwa i jego zwiększonej akceptacji dla władzy – wciąż istniał spory potencjał masowego zrywu. Tym razem zapleczem protestu w coraz większym stopniu stawała się młodzież jako grupa najbardziej otwarta na wpływy Zachodu.

Wpływ internetu na społeczeństwo białoruskie jako przyczyna zmiany postaw

Propaganda rządowa – z powodu systemu państwowego kumoterstwa zarządzana przez ludzi niekompetentnych i niechętnych zmianom – nie dostrzegała możliwości internetu. Przestrzeń informacyjna kształtowana przez Łukaszenkowskich propagandystów była oparta niemal w całości na telewizji państwowej, centralnych i lokalnych gazetach oraz na postsowieckich wzorcach, z wyraźną tendencją do kultywowania „ludowości” (w realiach postsowieckiego, pozbawionego cech narodowych reżimu była to jedynie ludowość na pokaz). Potencjał informacyjno-propagandowy sieci nie został doceniony ani w zakresie kształtowania przekazu, ani

²⁸ Za: H. Wałyniec, *Stara vs. nowa...*

²⁹ B. Zogg, *From Belarus with love...*

³⁰ W 2015 r. do parlamentu po raz pierwszy od dekady weszli przedstawiciele opozycji.

³¹ B. Zogg, *From Belarus with love...*

przeciwdziałania opozycyjnej propagandzie³². Tę szansę skutecznie wykorzystała opozycja, która postawiła na stworzenie alternatywnych, a przy tym relatywnie taniach źródeł informacji, bazujących na kanałach Telegramu i YouTube'a. Pojawiło się wielu niezależnych blogerów³³, którzy – dzięki nowym technikom przekazu, nowoczesnemu językowi i sposobowi prowadzenia narracji – lepiej trafiali do młodego pokolenia niż siermiężna propaganda państwowa. Dużą popularnością cieszyły się zwłaszcza dwa kanały – Страна для жизни (pol. Kraj dla życia), utworzony w 2019 r. przez blogera Siergieja Cichanouskiego, oraz Nexta, założony w 2018 r. przez innego blogera Stepana Putiłę³⁴. Tej działalności towarzyszyła zwiększona aktywność zagranicznych ośrodków informacyjnych, w tym stacji telewizyjnej Biełsat³⁵ nadającej z terytorium RP, rosyjskiej stacji telewizyjnej Дождь (pol. Deszcz), a także stacji radiowych: Радио Свобода (pol. Radio Wolna Europa) i Эхо Москвы (pol. Echo Moskwy). Ta ofensywa w sieci, wobec której ośrodki państwowe w dużym stopniu pozostawały bezradne, przyniosła wyraźną mobilizację opozycyjnego elektoratu. Przejawem tego były kolejki do punktów zbierania podpisów dla kandydatów na prezydenta, co zaskoczyło władze.

³² Por. opinię blogera Romana Protasiewiczza o absolutnej dominacji mediów opozycyjnych w sieci: «Погряз в политике вместо того, чтобы заниматься журналистикой»: Протасевич дал интервью RT, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=n-HqMwE9Wcg> [dostęp: 12 IX 2021].

³³ Między innymi: Siergiej Cichanouski, Nastia Rogatko, Anton Motolko, Artiom Szrajbman, Sasza Asterman, Roman Protasiewicz. Zdaniem propagandy państwowej ci ludzie byli finansowani z zagranicy (zarówno z Zachodu, jak i z FR), ale również przez opozycję wewnętrzną. Przykładowo Cichanouski miał otrzymać 400 tys. dolarów od Belgazprombanku, tj. od bankiera Wiktora Babariki. Por. Как нагнеталась ситуация в Беларуси перед выборами? Фильм первый. Заговор, YouTube, 4 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=MRsYuRGyV94> [dostęp: 10 IX 2021].

³⁴ Wsparcie polityczne dla Putiły w postaci wywiadu udzielonego mu przez premiera RP zostało zinterpretowane przez Białoruś jako dowód na aktywny udział RP w białoruskich protestach. Por. Протасевич и революция: почему Запад защищает террориста и как Польша лжет Минску. Понятная политика, YouTube, 7 VI 2021 r., [https://www.youtube.com/watch?v=wC0WKh\]_fiE](https://www.youtube.com/watch?v=wC0WKh]_fiE) [dostęp: 20 IX 2021]. Co ciekawe, białoruska propaganda nie może się zdecydować, czy za ingerowanie w sytuację na Białorusi za pomocą kanału Nexta odpowiada polski rząd czy opozycja w Rosji, gdyż oskarża o finansowanie Putiły także przedsiębiorcę Michaiła Chodorkowskiego. Por. Кто и зачем давит на Беларусь? Технологии, инструменты, заказчики. Понятная политика, YouTube, 31 VIII 2020 r., https://www.youtube.com/watch?v=hQCNqKfg_vU [dostęp: 18 IX 2021].

³⁵ Bielsat jest traktowany przez rząd Białorusi jako stacja propagandowa, wykorzystywana przez RP (przy finansowym wsparciu USA, Szwecji, Kanady, Norwegii, Holandii, Litwy i Anglii) do działalności wywrotowej w RB. Por. Вся правда о Белсат: кем финансируется, как врет в эфире, цензура и оскорбления. Понятная политика, YouTube, 7 XII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=SF6LhNt2SzM> [dostęp: 20 IX 2021].

Nowa opozycja jako czynnik polityczny

Oprócz zmiany jakościowej w możliwościach kształtowania przestrzeni informacyjnej pojawił się kolejny czynnik w postaci włączenia się do gry o władzę nowych aktorów: wspomnianego już Cichanouskiego, bankiera Wiktora Babariki oraz menadżera w obszarze IT Walerija Cepkały, którzy politycznie i medialnie wyparli starą opozycję. Ci ludzie, uznawani za kandydatów Moskwy³⁶, zorientowani na nowoczesne technologie i pieniądze, w przeciwieństwie do starej opozycji nie odstraszała młodzieży anachronicznym przekazem i kultywowaniem ludowo-sowieckich wzorców. Posługiwali się za to nowoczesnymi sposobami komunikacji i marketingiem politycznym, przy czym wykorzystywali zjawisko multiplikacji przekazów głównych kanałów opozycyjnych przez blogerów o mniejszych zasięgach, którzy docierali z treściami do lokalnych audytoriów. Dzięki temu w społeczeństwie została ponownie wzniecona wiara w możliwość politycznej zmiany, udało się również w dużym stopniu odbudować wspomnianą wcześniej kulturę oporu. Najlepszym tego przykładem była zainicjowana przez Cichanouskiego masowa akcja pod hasłem „Стоп таракан” (pol. „Stop karaluchowi”) przeprowadzona w mediach i na ulicach miast, której chwytliwemu hasłu towarzyszył wymowny symbol w postaci kaptura do rozgniecenia insekta symbolizującego Łukaszenkę³⁷. W dodatku kanał Nexta opublikował w sieci dwa profesjonalnie zrealizowane (przy użyciu dużych zasobów informacyjno-finansowych) filmy³⁸, które powtarzały skuteczną medialną taktykę rosyjskiego blogera Aleksieja Nawalnego. Ukazano w nich Łukaszenkę w wyjątkowo niekorzystnym świetle – nie jako polityka, a skorumpowanego aparatczyka, trzymającego ster władzy za pomocą nieuczciwych metod. Także film dokumentalny przygotowany przez „Deutsche Welle” i wyemitowany w 2019 r., zawierający zeznania członka Łukaszenkowskiego komanda odpowiedzialnego za zabójstwa polityczne z lat 1999–2000³⁹, przyczynił się do odbudowania klimatu społecznego sprzeciwu i rosnącej społecznej delegitymizacji systemu władzy.

³⁶ K. Kirillova, *Is Minsk Toying With Moscow?...*; A. Shraibman, *Embattled Lukashenko Loses Friends...* Ocena Cepkały i Babariki jako kandydatów promowanych przez Kreml nie była jedynie zabiegiem socjotechnicznym Łukaszenki, gdyż wiele ich publicznych wypowiedzi świadczyło o prorosyjskości, chociaż Babariko lekko dystansował się wobec strategii Moskwy. Zob. A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

³⁷ Por. *Белорусы выходят с тапками по всей стране. Свергнем таракана*, YouTube, 12 VI 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=NW0bH02mSyI> [dostęp: 7 IX 2021].

³⁸ *Лукашенко. Уголовные материалы*, YouTube, 25 X 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=6IL6rMikkJg> [dostęp: 11 IX 2021]; *„Золотое дно” Лукашенко от Nexta*, YouTube, 8 III 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=km-gl2bjrBQ> [dostęp: 11 IX 2021].

³⁹ *Эксклюзив DW: Убийства противников Лукашенко в Беларуси - исповедь соучастника*, YouTube, 16 XII 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=cmE0uM3WuQ4> [dostęp: 11 IX 2021].

Podsumowując powyższe, należy zauważyć, że reżim Łukaszenki miał do czynienia z kilkoma czynnikami ryzyka:

- zdeterminowaną, lecz relatywnie niewielką opozycją wewnętrzną, która w ciągu 26 lat nie zdołała jednak realnie zagrozić pozycji prezydenta, a w nowych wyborach została odsunięta przez quasi-polityków wywodzących się ze sfer biznesu i prawdopodobnie powiązanych z Moskwą;
- elektoratem negatywnym (głównie wielkomiejskim), dla którego autorytarne rządy oznaczały dalsze kosztowne systemy gospodarczo-polityczne.

Ponadto Łukaszenka i jego nomenklatura reprezentowana przez urzędników w źle skrojonych garniturach oraz przez oddanych mu przedstawicieli sektora siłowego, jak również tworzona przez nich partyzancko-martyrologiczna propaganda wzorowana na tej prowadzonej w ZSRS⁴⁰ nie były już w stanie dotrzeć do ludzi wychowanych na kulturze popularnej opartej na tej istniejącej na Zachodzie. Dla wielkomiejskiej młodzieży i młodej inteligencji zachodnie wzorce stały się bowiem nie kontrkulturą (jak to się działo w późnym ZSRS), ale obowiązującą kulturą. W związku z tym świat wyobrażeń i kanonów lansowanych przez Łukaszenkę i jego popleczników był postrzegany jako przejaw anachronicznej, zdegenerowanej subkultury i traktowany pogardliwie.

Synergia czynników impulsem do zmiany politycznej

Na opisane wyżej czynniki o charakterze społeczno-politycznym nakładały się dwa dodatkowe – w postaci słabości gospodarczej kraju, która nawet przy relatywnie niewielkim wahnięciu koniunktury mogła przekształcić się w kryzys⁴¹, oraz sprzecznych wpływów (jawnych i niejawnych) FR i Zachodu. Polityka balansu między Rosją a Zachodem, uprawiana z powodzeniem przez Łukaszenkę przynajmniej od 2014 r.⁴², przekonała bowiem część zachodnich polityków, że możliwe jest „wyjęcie” Białorusi z rosyjskiej strefy wpływów, tak jak to się stało z Ukrainą i Gruzją⁴³. Nietrudno było przewidzieć,

⁴⁰ Por. A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

⁴¹ Tylko między styczniem i lutym 2020 r. PKB Białorusi – w związku z wahaniami cen ropy na rynkach światowych – zmniejszył się o 0,6 proc. Zob. A. Foster, *Belarus Presidential Election...* Dużą rolę odegrało ograniczenie eksportu do FR. Można wysunąć hipotezę, że FR, zwiększając cenę ropy dla BR, na długo przed wyborami zmierzała do osłabienia pozycji Łukaszenki przez zmniejszenie PKB, a więc i obniżenie poziomu życia Białorusinów. Por. M. Clark, *Belarus warning update...*

⁴² P. Slunkin, A. Wilson, *How to train your dictator...*; B. Zogg, *From Belarus with love...*

⁴³ Por. B. Zogg, *From Belarus with love...* Było to logicznym skutkiem zmiany stosunku Łukaszenki do Moskwy po 2014 r. i jego zaskakująco wojowniczej retoryki, obejmującej oskarżenie FR o łamanie prawa międzynarodowego. Jednym z najjaskrawszych przejawów takiej polityki była wizyta

że w sytuacji, gdy krajem rządził od ćwierć wieku autorytarny i trudno sterowalny człowiek, sposobem na realizację geopolitycznych interesów Rosji i Zachodu może być albo zmuszenie Łukaszenki do jednoznacznego wyboru opcji (np. w postaci zakończenia procesu tworzenia ZBiR), albo wymiana władzy na układ realizujący linię polityczną pożądaną przez aktorów zewnętrznych. O ile możliwość pozbawienia Łukaszenki alternatywy mieli głównie Rosjanie, o tyle opcja wymiany władzy na nowy układ była w zasięgu obu graczy geopolitycznych, tj. zarówno FR, jak i Zachodu.

Procesami gospodarczymi – z punktu widzenia technologii politycznych i służb specjalnych – sterować się nie da, ale historia nowożytna dowiodła, że sprawne służby specjalne i rozbudowany aparat propagandowy są w stanie (przynajmniej do pewnego stopnia) wpływać na dynamikę procesów społecznych. Zwłaszcza jeśli kluczem do nich jest zorganizowana opozycja, którą można poddać agenturalnej kontroli. Trudno sterować masowym i niezorganizowanym buntom społecznym wywołanym np. ostrym kryzysem, ale jeżeli jest on elementem gry politycznej prowadzonej przez zhierarchizowane i oparte na podziale ról organizacje, to służby specjalne mają spore możliwości wpływu na intensywność tego buntu i kierunki jego rozwoju. Na Białorusi, w związku z występowaniem synergii czynników społecznych, gospodarczych i politycznych, istniał potencjał zmiany władzy poprzez odpowiedni wpływ na społeczeństwo – zarówno za pomocą jawnej propagandy, jak i agenturalnego oddziaływania na struktury opozycyjne.

Hipoteza robocza

Na podstawie tego, co zostało opisane powyżej, można wysunąć hipotezę roboczą, u której podstaw leży wspomniana już dynamika zmian społecznych na Białorusi. We wcześniejszych epizodach walki o władzę głównymi oponentami Łukaszenki były bowiem, jak wspomniano, inteligencja oraz nieliczne grupy o liberalno-demokratycznej proweniencji, z silnie zaznaczonym wątkiem nacjonalistycznym, pozostające jednak w strefie rosyjskich wpływów kulturowych. W okresie poprzedzającym bunt społeczny z lat 2020–2021 potencjalnym motorem zmian stała się natomiast białoruska młodzież miejska. Przy czym młodzi Białorusini – jak większość mieszkańców kulturowych peryferii⁴⁴ – są na ogół bezkrytycznym odbiorcą

amerykańskiego polityka Mike'a Pompeo w Mińsku w 2020 r., w czasie której padło zapewnienie, że USA są gotowe pokryć zapotrzebowanie energetyczne Białorusi. Zob. A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

⁴⁴ Zgodnie z teorią postkolonialną opartą na podziale: metropolie (gospodarczo-polityczno-kulturowe) i uzależnione od nich peryferia. To pojęcie ma więc znaczenie politologiczno-kulturoznawcze, a nie pejoratywne.

zachodniej kultury popularnej, głównie w amerykańskim wydaniu. To sprawia, że Zachód dysponuje bardzo dużymi, miękkimi możliwościami wpływu na sytuację w kulturowych prowincjach, w tym na Białorusi. Wraz z muzyką, modą, amerykanizacją obyczajów i młodzieżowego slangu są bowiem budowane pozytywne postawy wobec wzorców polityczno-społecznych płynących z Zachodu, który w świadomości odbiorców jawi się jako nośnik istotnych i pożądanых wartości⁴⁵. A młodzież – z racji wieku, braku kotwic społecznych w postaci posad i własnych rodzin oraz dużej mobilności – jest tradycyjnie głównym uczestnikiem masowych wystąpień.

Jeżeli rosyjscy analitycy uznali, że jedynym wyzwalaczem politycznych zmian na Białorusi w sytuacji systemowej słabości starej opozycji jest kulturowo zwesternizowana młodzież, to racjonalnym wyjściem z politycznego pata wywołanego białoruską polityką balansu byłoby wykorzystanie społecznego zrywu, aby zmusić Łukaszenkę do trwałego przyjęcia wschodniego kursu⁴⁶. Nie wolno było przy tym dopuścić, by uliczni rewolucjoniści przejęli władzę. Nie ulegało bowiem wątpliwości, że po obaleniu Łukaszenki białoruska młodzież może (choćby w dłuższej perspektywie) ułatwić prozachodnim politykom dojście do władzy. Tak więc rozwiązaniem z zakresu technologii politycznych mogło być posłużenie się zwesternizowaną młodzieżą i mieszkańcami dużych miast w celu wymuszenia takich działań białoruskich władz, które doprowadziłyby do zdecydowanej reakcji Zachodu. Dla rosyjskich planistów było (i jest) to łatwe zadanie w sytuacji, gdy zachodni politycy publicznie deklarują wspólnotę wartości jako podstawę

⁴⁵ Taki proces zaszedł w PRL, gdzie wyobrażony Zachód (któremu, bez oparcia się na doświadczeniu, przypisywano takie cechy, jak: bycie cywilizowanym, pełnym poszanowania wolności i prawa, nowoczesnym i bogatym) był przeciwstawiany wyobrażonemu Wschodowi (czyli Rosji, która była traktowana z pogardą jako kraj prymitywny, cywilizacyjnie i kulturowo zapóźniony). Te dwa społeczne wyobrażenia powodowały zaskakującą sytuację: Polacy byli politycznymi peryferiami Rosji, a jednocześnie kultywowali przekonanie, że stoją od niej wyżej cywilizacyjnie (z racji wiary w większą bliskość kulturową z Zachodem). Sprzyjało to społecznej delegitymizacji komunistycznej władzy (odrzućanej jako ucieleśnienie wschodniej barbarii) i zmitologizowanemu postrzeganiu Zachodu (zetknięcie z realiami zachodniego życia w wielu krajach byłego obozu socjalistycznego wywołało zjawisko myślowego chaosu). W Ukrainie ten sam proces społecznego budowania zmitologizowanych wyobrażeń na temat Zachodu stał się przyczyną upadku prezydenta Wiktora Janukowycza. Utracił on władzę wskutek przekonania Ukraińców, że jest on jedyną przeszkodą blokującą natychmiastowe wejście do Unii Europejskiej i NATO, co zostało wykorzystane przez ówczesną opozycję.

⁴⁶ Rosyjska myśl polityczno-wojskowa już od dawna koncentruje się na próbach hybrydowego połączenia siły kinetycznej (tj. działań stricte wojennych) z miękką siłą (tj. głównie manipulacją przestrzenią informacyjną przeciwnika) w celu uzyskania konkretnych celów politycznych. Posługując się typową techniką analityczną przewidywania prawdopodobnego kierunku rozumowania przeciwnika, należy założyć, że rosyjscy planiści są w stanie racjonalnie ocenić sytuację oraz wypracować adekwatne do niej metody i formy działania. Por. А.А. Бартош, «Серые зоны» как ключевой элемент современного операционного пространства гибридной войны, „Военная Мысль” 2021, nr 2.

polityki, przesuwając tę dziedzinę życia społecznego z obszaru racjonalizmu w obszar emocji i moralnych ocen⁴⁷. Prawa człowieka, demokracja, rządy prawa, poszanowanie mniejszości i wolności obywatelskich są niewątpliwie niezbywalnie związane z zachodnią kulturą polityczną, ale jednocześnie pozwalają stosunkowo łatwo manipulować zachodnimi politykami. Muszą oni reagować (przynajmniej na poziomie deklaracyjnym) zgodnie z prezentowanym publicznie katalogiem wartości, by nie utracić twarzy⁴⁸ i wiarygodności politycznej. Upraszczając, można stwierdzić, że służby specjalne FR dysponowały możliwościami sprowokowania biegu wypadków dogodnego dla Rosji. W sytuacji odbudowania kultury społecznego oporu można było bez większych trudności wywołać masowe protesty prozachodnich środowisk na Białorusi. Te zaś – z racji licznego udziału młodzieży wśród manifestantów – z łatwością dało się przekształcić w walki uliczne z siłami porządkowymi, które w obliczu masowości zrywu musiały zareagować w brutalny sposób⁴⁹. Jednocześnie, wskutek agenturalnych wpływów w zorganizowanej opozycji, można było kanalizować te wystąpienia, by nie przekształciły się w powstanie ludowe. Następnie wystarczyło poczekać na spodziewaną reakcję Zachodu w postaci potępienia białoruskich władz i wprowadzenia sankcji, które bez pomocy ze strony Rosji wyniszczyłyby zapóźnioną gospodarkę RB. Po osiągnięciu zakładanego celu (tj. wywołania antagonizmów między Zachodem i Łukaszenką) można było zmusić białoruskie władze do wyrażenia zgody na koncesje polityczno-gospodarcze oczekiwane przez Rosję, czyli do trwałego porzucenia przez Łukaszenkę polityki balansu między Rosją i Zachodem⁵⁰. I dopiero wtedy należało spacyfikować nastroje protestacyjne za pomocą środków karno-administracyjnych, propagandowych oraz deceptacyjno-prowokatorskich. Przy takiej strategii najbardziej ekonomicznym rozwiązaniem byłoby wykorzystanie energii masowych wystąpień do osiągnięcia celów geopolitycznych i dopiero późniejsze stłumienie protestów. Jeżeli FR rzeczywiście realizowała taki plan, to było to makiawelicznie inteligentne. Działania prodemokratycznych organizacji wspieranych przez Zachód mogły bowiem zostać

⁴⁷ Taka postawa była źródłem maskowanej niechęci Zachodu do powrotu w 2020 r. do polityki sankcyjnej wobec FR, która w 2016 r. uległa zmianie. Zachód musiał bowiem występować w obronie demokracji i praw obywatelskich, mimo że w ten sposób zwiększał uzależnienie Białorusi od Rosji. Por. A. Shraibman, *Embattled Lukashenko Loses Friends...*

⁴⁸ W sensie Goffmanowskim – rozumianej jako utrwalony, publiczny wizerunek przypisany zarówno konkretnej jednostce, jak i odgrywanej przez nią roli.

⁴⁹ Wbrew tworzonemu w zachodnich mediach wrażeniu pokojowego charakteru protestów ich przebieg w początkowej fazie miał charakter masowych walk z OMON i milicją.

⁵⁰ Por. В. Кравченко, *Россия «мягко» аннексировала Беларусь: что это означает для Украины*, ZN,UA, 10 IX 2021 r., <https://zn.ua/international/rossija-mjahko-anneksirovala-belarus-chto-eto-oznachaet-dlja-ukrainy.html> [dostęp: 17 IX 2021].

wykorzystane do wymuszenia na białoruskich władzach odrzucenia prozachodniej polityki. W ten niezamierzony sposób Zachód dostarczyłby Rosji narzędzie służące do wywierania wpływu na Łukaszenkę.

Rola sektora siłowego

Z dotychczasowego toku rozumowania wynika, że kluczem do opisanych strategii jest białoruski KGB⁵¹ (czy też szeroko rozumiany sektor siłowy). Jego działania powinny najpierw doprowadzić do wewnętrznego kryzysu politycznego, skutkującego załamaniem relacji białoruskich władz z Zachodem, a następnie do jego sprawnego wygaszenia, aby nie doszło do rozlania się buntowniczych nastrojów na całą Białoruś i dalej na FR.

Białoruski sektor siłowy, a zwłaszcza wojskowy wywiad GRU⁵² oraz wywiad i kontrwywiad KGB, z analitycznego punktu widzenia muszą być traktowane jako delegatury ich rosyjskich odpowiedników, tj. odpowiednio GU⁵³ i FSB⁵⁴ (zwłaszcza 5. Służby FSB⁵⁵ – jednostki odpowiedzialnej za pracę rozpoznawczą poza granicami FR). Wynika to zarówno ze związków formalnych w ramach ZBiR, jak i z trwającej od dekad bliskiej współpracy operacyjnej, w której białoruski KGB odgrywa rolę pomocniczą wobec służb rosyjskich. Duże znaczenie mają także wysoki stopień powiązań rodzinno-towarzyskich oraz wiara w geopolityczną nieuchronność związków z Rosją, która jest powszechna wśród białoruskiej kadry oficerskiej. Biorąc pod uwagę codzienną, rutynową współpracę służb wojskowych i cywilnych służb specjalnych RB i FR, powiązania nieformalno-rodzinne, wspólne, sowieckie tradycje oraz istotność Białorusi dla bezpieczeństwa zachodniej flanki Rosji, należy się spodziewać bardzo wysokiego poziomu zinfiltrowania białoruskich służb. Można przy tym założyć, że infiltracja GRU i KGB przez Rosjan może się odbywać według wzorców przeciwczonych w PRL, tj. lokować się w szarej strefie między relacjami przyjacielsko-rodzinno-biznesowymi a formalną współpracą. Dodatkowym

⁵¹ Ros. Комитет государственной безопасности Республики Беларусь, pol. Komitet Bezpieczeństwa Państwowego Republiki Białoruś.

⁵² Ros. Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Республики Беларусь, pol. Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Republiki Białoruś.

⁵³ Dawne GRU, obecnie Главное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, pol. Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej.

⁵⁴ Ros. Федеральная служба безопасности Российской Федерации, pol. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

⁵⁵ Ros. Служба оперативной информации и международных связей ФСБ, pol. Służba Informacji Operacyjnej i Stosunków Międzynarodowych FSB.

czynnikiem wzmacniającym (podobnie jak w przypadku Ludowego Wojska Polskiego i Służby Bezpieczeństwa PRL) jest brak penalizacji działań podejmowanych na rzecz rosyjskich służb⁵⁶ oraz świadomość przedstawicieli białoruskich struktur siłowych dotycząca braku alternatyw. Zdają sobie oni sprawę, jak ważna dla militarnego bezpieczeństwa FR jest Białoruś.

Chociaż to tylko hipoteza robocza, to całokształt działań białoruskiego sektora siłowego (zwłaszcza KGB) podejmowanych w trakcie politycznych turbulencji może wskazywać na to, że zaostrzenie powyborczego konfliktu społecznego mogło być wywołane celowo⁵⁷.

Działania sektora siłowego wobec opozycji

Z analizy działań sektora siłowego RB wynika niezbicie, że dysponował on dobrym rozpoznaniem agenturalnym w środowiskach opozycyjnych. Działania operacyjno-rozpoznawcze leżały u podstaw decyzji karno-administracyjnych zmierzających do zwiększenia kontroli nad opozycją:

- 15 maja 2020 r. Centralna Komisja Wyborcza odmówiła Cichanouskiemu rejestracji jego kandydatury, a 29 maja 2020 r. milicja – posługując się prowokacją – aresztowała go⁵⁸;
- 11 lipca 2020 r. przeprowadzono przeszukania w siedzibie Belgazprombanku⁵⁹, w ramach śledztwa dotyczącego prania pieniędzy, korupcji i przestępstw karno-skarbowych⁶⁰. Niedługo potem zatrzymano Babarikę pod

⁵⁶ Co więcej, ścisłe związki oficerów z rosyjskimi służbami odgrywają istotną rolę w ich awansach służbowych.

⁵⁷ Informacje dotyczące koordynacji protestów i wezwania do nich były szeroko rozpowszechniane w internecie (zostało to później wykorzystane przez białoruskie władze w oskarżeniach Zachodu o prowokację), który został wyłączony jedynie na krótko. Dzięki temu możliwe było stałe mobilizowanie protestujących. Por. „2020”. *Фильм 2-й „Блицкриг. День выборов”*. *Голосование перешло в беспорядки*, YouTube, 5 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=04f0lj5Dlyk> [dostęp: 15 IX 2021]; M. Clark, *Belarus warning update...* Tezy ośrodków państwowych były w tym wypadku potwierdzane przez różnych blogerów, którzy przechwalali się skutecznością w aktywizowaniu tłumów.

⁵⁸ Н. Бутович, *Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация». Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы, „Комсомольская Правда”*, 30 V 2020 r., <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [dostęp: 12 IX 2021]. Zob. wideozapis zatrzymanie potwierdzający, że było to skutkiem prowokacji: *Задержание Тихановского в Гродно*, YouTube, 29 V 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=IFITZFfAif-8> [dostęp: 11 IX 2021].

⁵⁹ W całości kontrolowany kapitałowo przez Gazprom.

⁶⁰ A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

zarzutem malwersacji. Towarzyszył temu czarny PR w prasie⁶¹. W tym samym czasie w sieci pojawił się film ukazujący mężczyznę podobnego do Cepkały w trakcie seksu z dwiema prostytutkami⁶²;

- 14 lipca 2020 r. Centralna Komisja Wyborcza odmówiła rejestracji kandydatur Babariki i Cepkały.

Dnia 16 lipca 2020 r. sztaby wyborcze Cepkały i Babariki zjednoczyły się ze sztabem wyborczym Swiatłany Cichanouskiej, której kandydatura została wysunięta przez opozycję po odmowie rejestracji kandydatury jej męża. Nie jest jasne, dlaczego postawiono na osobę nieprzygotowaną merytorycznie do pełnienia funkcji politycznych⁶³. Można było bowiem wytypować kogoś spośród byłych więźniów politycznych, cieszących się popularnością w kręgach opozycyjnych. Białoruscy politolodzy zakładają, że władze pozwoliły Cichanouskiej na udział w wyborach, gdyż wierzyły, że patriarchalno-postwiejskie społeczeństwo białoruskie nie zaakceptuje kobiety w roli prezydenta. Podobne tezy wygłaszał Łukaszenka⁶⁴. Jednak to wyjaśnienie stoi w sprzeczności z kilkoma faktami:

- władze rzekomo nie traktowały Cichanouskiej jako realnego zagrożenia, ale podjęły przygotowania do masowych fałszerstw wyborczych, które stały się przyczyną wybuchu zamieszek w noc powyborczą;

⁶¹ Por. Ю. Терех, *О яблонях и яблоках*, „Беларусь сегодня”, 23 IV 2020 r. Tierieh m.in. zasugerował, że kampania wyborcza Babariki była finansowana z zagranicznych funduszy. W kolejnych publikacjach przeszedł do szczegółów i stwierdził, że za Babariką miały stać rosyjski Gazprom i FSB. Oskarżenia wobec Gazpromu obecne w białoruskiej prasie i wystąpieniach Łukaszenki wyraźnie irytowały Kreml. W jego imieniu rzecznik prasowy prezydenta FR Dmitrij Pieskow domagał się dowodów, a nie kalumnii. Por. A. Foster, *Belarus Presidential Election...*

⁶² *Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат*, YouTube, 9 VII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=y4rGxWGyBo> [dostęp: 5 VII 2021].

⁶³ Wpadki Cichanouskiej podczas wystąpień publicznych są ulubionym tematem państwowych propagandystów. Przykładem może być jej wypowiedź na temat 900 tys. dolarów znalezionych w mieszkaniu matki Siergieja Cichanouskiego. Próbując przekonać opinię publiczną, że pieniądze zostały podrzycone przez KGB (choć władze wyemitowały nagranie jej rozmowy z teściową, w czasie której ta ostatnia otwarcie mówiła, że pieniądze należą do Siergieja), stwierdziła, że (...) „gdybyśmy mieli takie pieniądze, (...) to Siergiej na pewno by nie walczył o jakieś tam prawa prostego ludu”. Zob. *ЭКСКЛЮЗИВ!!! Телефонный разговор Тихановской и матери Сергея. Свекровь знала про 900 тысяч долларов*, YouTube, 28 IV 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=rDEMtJ9AKFo> [dostęp: 16 IX 2021].

⁶⁴ *Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщину. Я убежден Президентом будет мужик*, YouTube, 30 V 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BWBa2wL8> [dostęp: 10 IX 2021].

- w dzień wyborów w dużych miastach zgromadzono siły bezpieczeństwa w celu tłumienia rozruchów⁶⁵, a zatem przewidywano protesty uliczne na dużą skalę;
- 5 sierpnia KGB zarejestrował operacyjnie – co ma kluczowe znaczenie dla niniejszej analizy – spotkanie Cichanouskiej z jej współpracownikami, w czasie którego otwarcie omawiano plan siłowego przejścia władzy⁶⁶. Zgodnie z § 357 p. 1 Kodeksu karnego RB samo planowanie przejścia władzy w drodze pozakonstytucyjnej jest przestępstwem ściganym z urzędu i zagrożonym karą od 8 do 12 lat pozbawienia wolności⁶⁷. Pomimo uzyskania dowodu na popełnienie przestępstwa, nie zatrzymano Cichanouskiej przed wyborami. Po wybuchu masowych protestów nakłoniono ją (w niejasny sposób) do wyjazdu z Białorusi, chociaż musiano zdawać sobie sprawę z tego, że doprowadzi to do utworzenia opozycyjnego ośrodka władzy na emigracji, wykorzystującego Cichanouską jako postać symbolicznego prezydenta na uchodźstwie;
- brutalne interwencje służb bezpieczeństwa nastąpiły już w noc po wyborach. Jak już wcześniej wspomniano, z materiałów filmowych zamieszczonych na YouTubie wynika, że w momencie ogłoszenia wyników były przygotowane znaczne siły milicji i OMON. Jednak ze stopniem przygotowania sił bezpieczeństwa nie współgrało niepoważne zachowanie Łukaszenki⁶⁸. Jego irracjonalnych reakcji nie można tłumaczyć realnym zagrożeniem, gdyż – pomimo ogromnej skali społecznego oporu – wydarzenia ani razu nie weszły w gorącą fazę konfrontacji z władzą w postaci prób zdobycia broni lub przejścia centrów decyzyjnych. Jest to analitycznie istotne,

⁶⁵ Пор. 6 дней протестов за 6 минут. Как развивались события в Белоруссии, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoaoIW7RGU> [dostęp: 19 IX 2021].

⁶⁶ Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MTapIMlg> [dostęp: 8 IX 2021].

⁶⁷ Уголовный Кодекс Республики Беларусь. Статья 357. Заговор или иные действия, совершенные с целью захвата государственной власти: „1. Заговор или иные действия, совершенные с целью захвата или удержания государственной власти неконституционным путем, – наказываются лишением свободы на срок от восьми до двенадцати лет”, https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb/357.htm [dostęp: 14 IV 2022].

⁶⁸ Białoruski prezydent latał helikopterem, aby obejrzeć skalę manifestacji, wykrzykiwał do omonowców, że są ślicznymi chłopakami, jak również pojawił się publicznie z kałasznikowem w ręku, osłaniany przez piętnastoletniego syna Kołę udającego komandosa. Zob. Лукашенко: Вы красавцы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, YouTube, 23 VIII 2020 r., https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [dostęp: 7 IX 2021]; Лукашенко с автоматом и его сына в бронжилете сделали мемом, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [dostęp: 7 IX 2021]. Por. M. Clark, Belarus warning update...

gdyż – wbrew propagandzie opozycji utrzymującej, że protesty miały charakter wyłącznie pokojowy⁶⁹ – istnieją liczne materiały filmowe ukazujące brutalne starcia między omonowcami a manifestantami w pierwszych dniach protestów⁷⁰.

Przy tak dużej liczbie manifestantów (23 sierpnia 2020 r. w Mińsku było ich między 100 tys. a 230 tys.⁷¹) siłowe przejście władzy było możliwe. Na początku zrywu społecznego doszło do walk ulicznych, w których manifestanci byli stroną atakującą, a mimo to opozycja ani razu nie podjęła zdecydowanych działań. Duża mobilizacja emocjonalna protestującego tłumu, która zgodnie z regułami psychologii powinna przekształcić się w zbiorową agresję, nigdzie nie doprowadziła do sytuacji realnie zagrażających władzy⁷². A przecież z zapisu rozmów prowadzonych podczas wspomnianego już spotkania sztabu Cichanouskiej wynika, że istniały plany zajęcia budynków rządowych.

Po zduszeniu masowych protestów władze rozpoczęły represje karno-administracyjne. W ten sposób zmusiły opozycjonistów do ucieczki z kraju, jakkolwiek musiały zdawać sobie sprawę, że spowoduje to utworzenie zagranicznych centrów opozycyjnych, w dalszej perspektywie groźnych dla reżimu⁷³. Towarzyszyła temu ofensywa informacyjna, która – w przeciwieństwie do propagandy sprzed protestów – była realizowana w sposób profesjonalny przez młodych i cynicznych, ale skutecznych propagandystów, potrafiących dopasować przekaz do konkretnych

⁶⁹ „Na Białorusi demonstracja zatrzymuje się na czerwonym świetle, na jezdni – zajmuje tylko jej połowę. Na zdjęciach z protestów widać, że ludzie wchodzą na ławki, ale zdejmują wcześniej buty. Po zakończeniu manifestacji Białorusini zbierają śmieci”. Zob. *Z przerwą na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini*, Polsat News, 16 VIII 2020 r., <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestuja-bialorusini/> [dostęp: 11 IX 2021].

⁷⁰ *Por. О протестах в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН*, YouTube, 23 III 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [dostęp: 15 VIII 2021].

⁷¹ *Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska*, Bankier, 24 VIII 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bialorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html> [dostęp: 11 IX 2021]; M. Clark, *Belarus warning update...*

⁷² Dla porównania: w 2014 r. Ługańsk został zajęty przez prorosyjskie bojówki, mimo że – nawet po zajęciu siedziby SBU i administracji regionu – buntownicy dysponowali początkowo maksimum 500 osobami gotowymi do zajęcia miejsc na tzw. blok-postach (improwowanych punktach kontroli wjazdu na dane terytorium).

⁷³ Dla porównania: sowieckie służby specjalne przez całe dwudziestolecie międzywojenne musiały zwalczać emigracyjne centra opozycyjne, które były wykorzystywane przez zachodnie służby specjalne, stając się poważnym zagrożeniem dla komunistycznej władzy.

audytoriów i skutecznie zinfiltrować przestrzeń informacyjną zarówno w mediach tradycyjnych, jak i w internecie⁷⁴.

Ostatnim elementem, łączącym w sobie walkę informacyjną z realizacją celów politycznych, były operacje prowokatorsko-decepcyjne zrealizowane między jesienią 2020 r. a wiosną 2021 r. Największymi i najbardziej znaczącymi okazały się gry agenturalne oznaczone kryptonimami „Tiszina” i „Mankurty”.

Nietypowe działania sektora siłowego

Jak już wspomniano, 5 sierpnia 2020 r. KGB zdobył dokumentację operacyjną dotyczącą popełnienia przez Cichanouską i jej sztab poważnego przestępstwa w postaci planu siłowego przejścia budynków rządowych. Zgodnie z białoruskim prawem można było (a wręcz należało) dokonać prewencyjnych aresztowań, a następnie za-inscenizować procesy, w których zostałyby wykorzystane nagrania operacyjne oraz zeznania zatrzymanych, kompromitujące opozycję jako puczystów. Dlaczego więc sektor siłowy nie zareagował i dopuszczono Cichanouską do wyborów? Nastroje społeczne były przecież widoczne nie tylko dla analityków. Nawet jeśli popularyzowane przez opozycję wyniki sondaży wskazujących na trzyprocentowe poparcie dla Łukaszenki były nieprawdziwe⁷⁵, to masowe uczestnictwo ludności (przynajmniej w dużych miastach) w opozycyjnych wiecach, pojawienie się w sieci wielu opozycyjnych kanałów blogerskich o tematyce politycznej i ogromna liczba ich abonentów, jak również aktywizacja ośrodków informacyjnych działających z zagranicy (Bielsat, Nexta, Radio Swoboda) ewidentnie wskazywały na nastroje antyreżimowe dużo silniejsze niż w poprzednich latach. Aresztowanie sztabu Cichanouskiej połączone z nagonką medialną, w której wykorzystano by zdobyte operacyjnie nagrania, mogło powstrzymać (lub przynajmniej znacznie osłabić) wybuch społecznego niezadowolenia. Dopuszczono jednak do wyborów, a następnie – z powodu dużej nieudolności fałszerstw⁷⁶ (rozpowszechnianie ich w sieci nie zostało trwale

⁷⁴ M.in.: Grigorij Azarionok (program „Паноптикум”, pol. „Panoptykon”), Igor Tur (programy „Бюджет дополнено”, pol. „Będzie uzupełnione”; „Антифейк”, pol. „Antyfejk”), Siergiej Gusaczenko (program „Понятная политика”, pol. „Zrozumiała polityka”).

⁷⁵ Na Białorusi brakuje obiektywnych badań opinii publicznej. Zarówno badania rządowe, jak i sondaże zamawiane przez opozycję przeczą podstawowej metodologii nauk społecznych, a przy tym są wykorzystywane do bieżącej walki politycznej. W sytuacji fałszowania wyborów nie ma zatem możliwości metodologicznie poprawnej oceny rozkładu sympatii politycznych.

⁷⁶ Spis naruszeń i prób fałszerstw wyborczych publikowała w trybie online platforma Zubr, zajmująca się monitorowaniem procesów głosowania na Białorusi. Zob. <https://zubr.in/> [dostęp: 12 IX 2022].

zablokowane⁷⁷) – szybko radykalizowano nastroje społeczne. Skończyło się to ulicznymi wystąpieniami, najgroźniejszymi dla władzy w całej dotychczasowej historii Białorusi. Dalsze działania władz wobec Cichanouskiej również były nielogiczne. Zamiast uspokajania nastrojów w celu bezpiecznego zarządzania kryzysem, zrobiono wszystko, by jeszcze bardziej zantagonizować społeczeństwo i jednocześnie uczynić z Cichanouskiej symbol społecznego oporu⁷⁸.

Nie podjęto również zabiegów socjotechnicznych w postaci np. powtórnego liczenia głosów (co było bez znaczenia w sytuacji, gdy władze w pełni kontrolowały Centralną Komisję Wyborczą i jej aparat terenowy) oraz taktycznej liberalizacji, połączonej z intensyfikacją rządowej propagandy⁷⁹ i działań prewencyjnych aparatu przymusu. Wybrano wariant siłowy, który próbowano nieudolnie maskować zabiegami politycznego PR⁸⁰. Aparat przymusu działał bardzo brutalnie, a informacje o torturowaniu zatrzymanych pogłębiały polaryzację społeczną⁸¹ i skutecznie robiły

⁷⁷ Por. np. *Кто и как украл у беларусов выбор. Фальсификации как причина санкций*, YouTube, 14 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=MZuAFOBOoO0>; *Фальсификация выборов в Беларуси*, YouTube, 11 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=-yO4xyW1tM>; *Как фальсифицируют выборы в Беларуси*, YouTube, 7 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=xPEBakCIU5s>; *Доказательство фальсификации на Президентских выборах в Беларуси (2020)*, YouTube, 11 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=YPbADBmSTLM>; *Фальсификация президентских выборов в Беларуси 2020 снятая на камеру Отказ подписать протокол выборов*, YouTube, 18 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=DcYToPFI9dI>; *Фальсификация выборов президента республики Беларусь 09.08.2020*, YouTube, 28 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=eMgSoWqcNyw>; *Фальсификация выборов в Беларуси!*, YouTube, 19 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=GkR1CaasrNE>; *Беларусь. Как принуждают к фальсификации выборов*, YouTube, 12 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=uBm0Gi81IfU> [dostęp do wszystkich materiałów podanych w tym przypisie: 17 IX 2021].

⁷⁸ Por. *Светлана Тихановская - символ нерешимости беларусов. Про интервью с Гордоном*, YouTube, 24 II 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=ad68W4CK3OU> [dostęp: 16 IX 2021]; *Тихановская: «Я не стала лидером, но я стала символом»*, YouTube, 4 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=vp9X22Irbaw> [dostęp: 16 IX 2021].

⁷⁹ W skuteczny sposób potrafiła ona oddziaływać na nastroje, głównie za sprawą łączenia informacji operacyjnych KGB z nowoczesnymi technikami medialnymi. Przykładem może być film kompromitujący Cichanouskiego, w którym wskazano na czerpanie przez niego ogromnych korzyści z działalności opozycyjnej oraz zwrócono uwagę na liczny udział kryminalistów w jego sztabie wyborczym (20 proc. z 252 działaczy miało być karanych na podstawie paragrafów kk). Zob. *«Страна для жести»: о «банде» Тихановского и подготовке террора в Беларуси*, YouTube, 21 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=n8mt5I9EBMY> [dostęp: 1 IX 2021].

⁸⁰ O niskim poziomie programów propagandowych emitowanych w białoruskiej telewizji świadczy m.in. filmik, w którym zatrzymani w areszcie „Okrestino” chórem zapewniali do kamery, że nikt ich nie bił.

⁸¹ W tym kontekście ciekawe są informacje na temat udziału rosyjskich „ekspertów” w systemowych stosowaniu tortur w RB. Por. *Российский спецназ учил пытать беларусов*, YouTube, 22 X 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=UZMPPAZLxvg> [dostęp: 25 X 2021].

z Łukaszenki politycznego pariasa w oczach Zachodu⁸². Ponadto po wybraniu przez władze wariantu siłowego z niezrozumiałych powodów zmuszono Cichanouską do emigracji, zamiast ją zaaresztować pod zarzutem planowania siłowego przewrotu (na co władze miały dowody)⁸³. Trudno było bowiem nie przewidzieć, że – w sytuacji nieuznania wyniku wyborów przez Zachód – spowoduje to powstanie emigracyjnego ośrodka władzy⁸⁴ wspieranego przez państwa zachodnie, który stanie się punktem odniesienia dla wcześniej zantagonizowanych odłamów emigracyjnej i krajowej opozycji, a przy tym wygodnym środkiem nacisku na Łukaszenkę⁸⁵.

Można byłoby zrozumieć te działania przy założeniu systemowej nieudolności białoruskich służb i administracji. Procesy zachodzące w strukturach państwowych RB – w postaci selekcji negatywnej, lokowania w nich krewnych polityków i ich znajomych, których się awansuje, pomijając doświadczonych oficerów, rozrostu postsowieckiej biurokracji i korupcji (obejmującej zarówno usługi dla konkretnych polityków, jak i korupcję w milicji i administracji) oraz kryminalizacji służb (np. udział w przemyśle na dużą skalę) – mogłyby wyjaśniać nonsensowność decyzji o zastosowaniu rozwiązań siłowych. Jednak sprawność operacyjno-taktyczna

⁸² Por. G. Faulconbridge, *Britain says jailing of Belarus protest leaders shows Lukashenko's pariah status*, Reuters, 6 IX 2021 r., <https://www.reuters.com/world/britain-says-jailing-belarus-protest-leaders-shows-lukashenko-pariah-status-2021-09-06/> [dostęp: 12 IX 2021].

⁸³ Przewodniczący KGB Iwan Tertel uprzedzał Cichanouską, że KGB ma kompromitujące ją materiały, i twierdził, że poinformowano ją o obecności agentów obcych służb specjalnych wśród jej najbliższych współpracowników. Zob. *Председатель КГБ Тертель рассказал про план западных кураторов в отношении Тихановской*, YouTube, 2 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=hUHIUckiRx0> [dostęp: 1 VIII 2022]. Pomimo że Cichanouska – zgodnie z przewidywaniami – stała się ośrodkiem krystalizacji opozycji, KGB żadnych nieznanych wcześniej kompromitujących materiałów na jej temat nie opublikował. Deklaracje Tertela dotyczące identyfikacji obcej agentury w otoczeniu Cichanouskiej wzmacniają tezę o nielogiczności działań białoruskich władz.

⁸⁴ Por. wywiad z ministrem spraw zagranicznych Litwy: *Почему Литва помогла Тихановской и считает Лукашенко экс-президентом? Глава МИД Литвы*, YouTube, 2 IX 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=ubLQf4q6KBU> [dostęp: 14 IX 2021].

⁸⁵ Przyjmowanie jej jako legalnego prezydenta przez przywódców państw europejskich, a nawet USA jest poważnym problemem dla delegitymizowanego w ten sposób reżimu, zwłaszcza że każde takie spotkanie jest szeroko nagłaśniane. Por. *Тихановская в Норвегии. Yara. Встреча с диаспорой. Дневник Президента*, YouTube, 15 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=V8Rm66ijuN4> [dostęp: 15 IX 2021]; *Президент США Джо Байден впервые встретился с Тихановской в Белом доме. Что они обсуждали?*, YouTube, 29 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=6J1UFDuaGgM> [dostęp: 16 IX 2021]; *Встреча Тихановской с президентом Словакии*, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=XmD4jWyxwCw> [dostęp: 16 IX 2021]; *Тихановская встретилась с Байденом. Встреча с главами миссий ЕС в ООН. Дневник Президента*, YouTube, 28 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=P9VNaAnBZP4> [dostęp: 16 IX 2021]; *Ужывую. Пресс-конференция Светланы Тихановской и президента Эстонии Керсти Кальюлайд. 31.05.21*, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=lGREF_5XN2g [dostęp: 16 IX 2021].

podczas akcji prowokatorsko-decepcyjnych zrealizowanych w tym czasie przez KGB oraz podczas kampanii będącej ich kontynuacją w mediach przeczy tezie o systemowej niesprawności białoruskich służb specjalnych. Organizacja zdolna do realizacji tak złożonych operacji, opartych na wielowątkowych i wielopoziomowych grach agenturalnych, a następnie do ich wykorzystania w niezwykle sprawnej ofensywie informacyjnej, nie może być dysfunkcyjna. Albo mamy więc do czynienia z przemyślaną taktyką sprawnej służby, albo opisane operacje zostały w rzeczywistości zrealizowane nie przez KGB, a przez FSB⁸⁶. W obu wypadkach możemy uznać za pewne, że służyło to interesom FR, czyli zmuszeniu Łukaszenki do trwałego porzucenia polityki balansu na rzecz de facto inkorporacji Białorusi przez Rosję.

Zakończenie

Jeżeli hipoteza przedstawiona w artykule jest poprawna, to polityka Zachodu okazała się kontrproduktywna. Wsparcie finansowo-organizacyjne i polityczne środowisk opozycyjnych na Białorusi, mające doprowadzić do odsunięcia prezydenta RB od władzy, w rzeczywistości zmusiło Łukaszenkę do porzucenia polityki równowagi i wejścia w rosyjską strefę wpływów w przekonaniu, że Zachód wszelkimi metodami zmierza do jego usunięcia⁸⁷. Niewykluczone, że z pomocą służb specjalnych (jak w klasycznych, czekistowskich operacjach z lat 20. XX w.) Rosjanie za pieniądze Zachodu chronili własne interesy geostrategiczne.

Jeżeli była to złożona operacja FSB, to należy się liczyć z napływem do Europy dużej liczby rosyjskich i białoruskich agentów, którzy będą lokowani w centrach emigracyjnych, korzystając z legendy opozycjonistów dającej dostęp do zachodnich polityków i służb specjalnych⁸⁸. Można przy tym założyć, że będzie to (a raczej już jest)

⁸⁶ Pogłoski o silnej infiltracji białoruskiej opozycji przez FSB są często powtarzane zarówno na Białorusi, jak i we wrogich Łukaszence mediach zachodnich. Por. *ФСБ в рядах белорусской оппозиции. Тимановская на белорусском ТВ. УТРО*, YouTube, 4 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=XMHwNAlcXC4> [dostęp: 20 IX 2021].

⁸⁷ Por. *Раскроем тайну «черных пауков»! Персонал, секретные части, спецзадания, НАТО, США. Понятная политика*, YouTube, 21 I 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=q2-Hhs-yAqo> [dostęp: 12 VII 2021]; *Зачем Дуда вмешивается в дела Беларуси? Новые сливы с e-mail Михала Дворчика. «Будет дополнено»*, YouTube, 9 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=tgNN8uqfNYg> [dostęp: 18 VIII 2021].

⁸⁸ Jest coraz więcej sygnałów wskazujących na to, że proces lokowania agentów w opozycyjnej emigracji już trwa. Niewykluczone, że KGB (a więc i FSB) już dysponuje w pełni rozbudowanymi siatkami we wszystkich poważniejszych formacjach emigracyjnych. Por. *Bellingcat tipped about FSB agents among Belarusian opposition in Kyiv*, Ukrinform, 3 VIII 2021 r., <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3291472-bellingcat-tipped-about-fsb-agents-among-belarusian-opposition-in-kyiv.html> [dostęp:

zarówno agentura KGB budowana w strukturach opozycyjnych od niemal ćwierćwiecza, jak i „uciekierzy” z Białorusi oraz podwójni agenci, podsuwani zachodnim służbom i emigracyjnej opozycji jako skłonni do porzucenia zniechęconego reżimu⁸⁹. Możemy zatem mieć do czynienia z powtórką sytuacji z dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to biała emigracja została przez sowieckie służby specjalne agenturalnie przekształcona w kanał służący zarówno do dezinformowania Zachodu, jak i do infiltracji zachodnich służb specjalnych i środowisk polityczno-gospodarczych współpracujących z emigrantami⁹⁰. Wsparcie Zachodu dla białoruskich opozycyjnych centrów emigracyjnych daje bowiem rosyjskim planistom pole do rozgrywania gier decepcyjnych na poziomie zarówno operacyjno-taktycznym, jak i strategicznym. Należy podkreślić, że nawet jeśli jest to hipoteza robocza, to zagrożenie jest realne, a Zachód musi zdawać sobie z niego sprawę.

Bibliografia

Feduta A., Boguzkij O., Martinowitsch W., *Politische Parteien in Belarus als notwendiger Bestandteil der Zivilgesellschaft*, Minsk 2003.

Literatura rosyjska

Бартош А.А., «Серые зоны» как ключевой элемент современного операционного пространства гибридной войны, „Военная Мысль” 2021, nr 2.

Партизанская республика. Акции протеста в Минске 19-25 марта 2006 года, Е. Михайловская (red.), Москва 2006.

21 IX 2021]; *Belarus Watch Briefing. Issue #11*, Ukraine World, 31 VIII 2021 r., <https://ukraineworld.org/articles/russian-aggression/issue-11> [dostęp: 21 IX 2021].

⁸⁹ Ta wersja została wykorzystana w operacjach opisanych w niniejszym artykule, jednak nie wyczerpuje ona możliwości operacyjnych w tym zakresie.

⁹⁰ To zjawisko może już zachodzić w Ukrainie. Po zamordowaniu w Kijowie aktywisty Białoruskiego Domu wyszło między innymi na jaw, że Siergiej Korotkih ps. „Bocman” (neonazista, komendant oddziału zwiadowczego batalionu „Azow”, kierował ochroną infrastruktury strategicznej w ramach Państwowej Służby Ochrony), będący protegowanym ukraińskiego polityka Arsena Awakowa, jest nieomal jawnie oskarżany o bycie agentem FSB. Emigracyjni opozycjoniści sądzą, że istnieją ścisłe związki między ukraińskim SBU a KGB, co miałyby tłumaczyć blokowanie prób wyjaśnienia zabójstwa dziennikarza Pawła Szeremeta. Por. *ФСБ в рядах белорусской оппозиции...*; А. Приценко, *Украинские связи Боевой организации русских националистов: контакты и контексты в домайданной и постмайданной Украине*, <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss25/11GrytsenkoBORN%20neu%20L.pdf> [dostęp: 21 IX 2021].

Терех Ю., *О яблонях и яблоках*, „Беларусь сегодня”, 23 IV 2020 r.

Źródła internetowe

Belarus Watch Briefing. Issue #11, Ukraine World, 31 VIII 2021 r., <https://ukraineworld.org/articles/russian-aggression/issue-11> [dostęp: 21 IX 2021].

Bellingcat tipped about FSB agents among Belarusian opposition in Kyiv, Ukrinform, 3 VIII 2021 r., <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3291472-bellingcat-tipped-about-fsb-agents-among-belarusian-opposition-in-kyiv.html> [dostęp: 21 IX 2021].

Biały Legion, Magna Polonia, 22 III 2017 r., <https://www.magnapolonia.org/bialy-legion/> (tłumaczenie art. z portalu /naviny.by.nn.by/) [dostęp: 8 IX 2021].

Clark M., *Belarus warning update: Lukashenko seems to lack strategy as peaceful protests grow*, The Institute for the Study of War, 16 VIII 2020 r., <https://www.understandingwar.org/backgrounder/belarus-warning-update-lukashenko-seems-lack-strategy-peaceful-protests-grow> [dostęp: 11 IV 2022].

Dempsey J., *Is Belarus's Sovereignty Over?*, Carnegie Europe, 24 II 2022 r., <https://carnegieeuropa.eu/strategieurope/86512> [dostęp: 6 IV 2022].

Dyner A.M., *Sytuacja białoruskiej opozycji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2 IX 2020 r., https://pism.pl/publikacje/Sytuacja_bialoruskiej_opozycji_ [dostęp: 2 IX 2021].

Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska, Bankier, 24 VIII 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bialorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html> [dostęp: 11 IX 2021].

Faulconbridge G., *Britain says jailing of Belarus protest leaders shows Lukashenko's pariah status*, Reuters, 6 IX 2021 r., <https://www.reuters.com/world/britain-says-jailing-belarus-protest-leaders-shows-lukashenkos-pariah-status-2021-09-06/> [dostęp: 12 IX 2021].

Foster A., *Belarus Presidential Election: Lukashenko's Gamble and its Geopolitical Implications*, Geopolitical Monitor, 12 VIII 2020 r., <https://www.geopoliticalmonitor.com/belarus-presidential-election-lukashenkos-gamble-and-its-geopolitical-implications/> [dostęp: 10 IV 2022].

Is Belarus closer to the West or to Russia?, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/belarus-european-union-russia/a-54613952> [dostęp: 8 IV 2022].

Kirillova K., *Is Minsk Toying With Moscow? On the Complicated Relationship between Lukashenko and the Kremlin*, The Geopolitics, 21 VIII 2021 r., <https://thegeopolitics.com/is-minsk-toying-with-moscow-on-the-complicated-relationship-between-lukashenko-and-the-kremlin/> [dostęp: 12 IV 2022].

Shraibman A., *Embattled Lukashenko Loses Friends in East and West*, Carnegie Endowment for International Peace, 6 VII 2020 r., <https://carnegiemoscow.org/commentary/82245> [dostęp: 6 IV 2022].

Slunkin P., Wilson A., *How to train your dictator: Putin's control over Lukashenka*, European Council on Foreign Relations, 16 III 2022 r., <https://ecfr.eu/article/how-to-train-your-dictator-putins-control-over-lukashenka/> [dostęp: 7 IV 2022].

Wałyniec H., *Stara vs. nowa: Jak zmieniała się białoruska opozycja od 2000 do 2020 r.?*, Outriders, 23 III 2021 r., <https://outride.rs/pl/stara-vs-nowa-jak-zmieniala-sie-bialoruska-opozycja-od-2000-do-2020-r/> [dostęp: 2 IX 2021].

Whitmore B., *Dialog of dictators: How Putin and Lukashenka really talk to each other*, Atlantic Council, 19 V 2021 r., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/dialog-of-dictators-how-putin-and-lukashenka-really-talk-to-each-other/> [dostęp: 12 IV 2022].

Z przerwą na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini, Polsat News, 16 VIII 2020 r., <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestuja-bialorusini/> [dostęp: 11 IX 2021].

Zogg A., *From Belarus with love: the limits of Lukashenko's dalliance with the West*, War on the Rocks, 3 IV 2019 r., <https://warontherocks.com/2019/04/from-belarus-with-love-the-limits-of-lukashenkos-dalliance-with-the-west/> [dostęp: 6 IV 2022].

Vindman Y., *How to Keep Belarus Out of the War. NATO Should Put the Squeeze on Russia's Chief Accomplice*, Foreign Affairs, 31 III 2022 r., <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-03-31/how-keep-belarus-out-war> [dostęp: 9 IV 2022].

Białoruskie, rosyjskie i ukraińskie źródła internetowe

6 дней протестов за 6 минут. Как развивались события в Белоруссии, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoaOIW7RGU> [dostęp: 19 IX 2021].

«2020». Фильм 2-й «Блицкриг. День выборов». Голосование перешло в беспорядки, YouTube, 5 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=04f0lj5Dlyk> [dostęp: 15 IX 2021].

Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщиной. Я убежден Президентом будет мужик, YouTube, 30 V 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BwAB2wL8> [dostęp: 10 IX 2021].

Беларусь. Как принуждают к фальсификации выборов, YouTube, 12 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=uBm0Gi81IfU> [dostęp: 17 IX 2021].

Белорусы выходят с тапками по всей стране. Свергнем таракана, YouTube, 12 VI 2020 г., <https://www.youtube.com/watch?v=NW0bH02mSyI> [dostęp: 7 IX 2021].

Бутович Н., *Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация». Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы, „Комсомольская Правда”*, 30 V 2020 г., <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [dostęp: 12 IX 2021].

Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MTapIMLg> [dostęp: 8 IX 2021].

Встреча Тихановской с президентом Словакии, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=XmD4jWухwCw> [dostęp: 16 IX 2021].

Вся правда о Белсат: кем финансируется, как врет в эфире, цензура и оскорбления. Понятная политика, YouTube, 7 XII 2020 г., <https://www.youtube.com/watch?v=SF6L-hNt2SzM> [dostęp: 20 IX 2021].

Гриценко А., *Украинские связи Боевой организации русских националистов: контакты и контексты в домайданной и постмайданной Украине*, <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss25/11GrytsenkoBORN%20neu%20L.pdf> [dostęp: 21 IX 2021].

Доказательство фальсификации на Президентских выборах в Беларуси (2020), YouTube, 11 VIII 2020 г., <https://www.youtube.com/watch?v=YPbADBmSTLM> [dostęp: 17 IX 2021].

Эксклюзив DW: Убийства противников Лукашенко в Беларуси - исповедь соучастника, YouTube, 16 XII 2019 г., <https://www.youtube.com/watch?v=cmE0uM3WuQ4> [dostęp: 11 IX 2021].

ЭКСКЛЮЗИВ!!! Телефонный разговор Тихановской и матери Сергея. Свекровь знала про 900 тысяч долларов, YouTube, 28 IV 2021 г., <https://www.youtube.com/watch?v=rDEMtJ9AKFo> [dostęp: 16 IX 2021].

Задержание Тихановского в Гродно, YouTube, 29 V 2020 г., <https://www.youtube.com/watch?v=IFITZFAif-8> [dostęp: 11 IX 2021].

Зачем Дуда вмешивается в дела Беларуси? Новые сливы с e-mail Михала Дворчика. «Будет дополнено», YouTube, 9 VII 2021 г., <https://www.youtube.com/watch?v=tgNN8uqfNYg> [dostęp: 18 VIII 2021].

„Золотое дно” Лукашенко от Nexta, YouTube, 8 III 2021 г., <https://www.youtube.com/watch?v=km-gl2bjrBQ> [dostęp: 11 IX 2021].

Как нагнеталась ситуация в Беларуси перед выборами? Фильм первый. Заговор, YouTube, 4 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=MRsYuRGyV94> [dostęp: 10 IX 2021].

Как фальсифицируют выборы в Беларуси, YouTube, 7 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=xPEBakCIU5s> [dostęp: 17 IX 2021].

Кравченко В., *Россия «мягко» аннексировала Беларусь: что это означает для Украины*, ZN,UA, 10 IX 2021 r., <https://zn.ua/international/rossija-mjahko-anneksirovala-belarus-chto-eto-oznaczaet-dlja-ukrainy.html> [dostęp: 17 IX 2021].

Кто и зачем давит на Беларусь? Технологии, инструменты, заказчики. Понятная политика, YouTube, 31 VIII 2020 r., https://www.youtube.com/watch?v=hQCNqKfg_vU [dostęp: 18 IX 2021].

Кто и как украл у белорусов выбор. Фальсификации как причина санкций, YouTube, 14 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=MZuAfOBOoO0> [dostęp: 17 IX 2021].

Лукашенко: Вы красавцы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, YouTube, 23 VII 2020 r., https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [dostęp: 7 IX 2021].

Лукашенко с автоматом и его сына в бронезилете сделали мемом, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [dostęp: 7 IX 2021].

Лукашенко. Уголовные материалы, YouTube, 25 X 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=6IL6rMikkJg> [dostęp: 11 IX 2021].

Лукьянов Ф., *Что надо сделать Москве, чтобы привязанность к ней Белоруссии не зависела от Лукашенко*, „Россия в глобальной политике”, 10 VIII 2021 r., <https://globalaffairs.ru/articles/chto-delat-moskve/> [dostęp: 13 IV 2022].

Обновленные списки погибших и пострадавших при теракте в минском метро, <https://www.ganc-chas.by/by/page/world/710/> [dostęp: 10 IX 2022].

О протестах в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН, YouTube, 23 III 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [dostęp: 15 VIII 2021].

Плошча. Железом по стеклу, YouTube, 22 I 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=kifor398Ewk> [dostęp: 1 IX 2021].

Плошча. Железом по стеклу. Полная версия, YouTube, 29 III 2016 r., <https://www.youtube.com/watch?v=dPvpOmK1K0M> [dostęp: 12 IX 2021].

«Погряз в политике вместо того, чтобы заниматься журналистикой»: Протасевич дал интервью RT, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=n-HqMwE9Wcg> [dostęp: 12 IX 2021].

«Поддавляющее меньшинство»: обратная сторона «Страны для жизни» Тихановского, YouTube, 27 IV 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=IATYaXiUFaQ> [dostęp: 15 VIII 2021].

Почему Литва помогла Тихановской и считает Лукашенко экс-президентом? Глава МИД Литвы, YouTube, 2 IX 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=ubLQf4q6KBU> [dostęp: 14 IX 2021].

Председатель КГБ Тертель рассказал про план западных кураторов в отношении Тихановской, YouTube, 2 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=hUHIUckiRx0> [dostęp: 1 VIII 2022].

Президент США Джо Байден впервые встретился с Тихановской в Белом доме. Что они обсуждали?, YouTube, 29 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=6J1UFDu-aGgM> [dostęp: 16 IX 2021].

Протасевич и революция: почему Запад защищает террориста и как Польша лжет Минску. Понятная политика, YouTube, 7 VI 2021 r., https://www.youtube.com/watch?v=wC0WKHj_fiE [dostęp: 20 IX 2021].

Раскроем тайну «черных пауков»! Персонал, секретные части, спецзадания, НАТО, США. Понятная политика, YouTube, 21 I 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=q2-Nhs-yAqo> [dostęp: 12 VII 2021].

Российский спецназ учил пытать белорусов, YouTube, 22 X 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=UZMPPAzLxvg> [dostęp: 25 X 2021].

Светлана Тихановская - символ нерешимости белорусов. Про интервью с Гордоном, YouTube, 24 II 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=ad68W4CK3OU> [dostęp: 16 IX 2021].

«Страна для жести»: о «банде» Тихановского и подготовке террора в Беларуси, YouTube, 21 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=n8mt5I9EBMY> [dostęp: 1 IX 2021].

Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат, YouTube, 9 VII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=y4rGxWGuyBo> [dostęp: 5 VII 2021].

Тихановская: «Я не стала лидером, но я стала символом», YouTube, 4 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=vp9X22Irabw> [dostęp: 16 IX 2021].

Тихановская в Норвегии. Yara. Встреча с диаспорой. Дневник Президента, YouTube, 15 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=V8Rm66ijuN4> [dostęp: 15 IX 2021].

Тихановская встретила с Байденом. Встреча с главами миссий ЕС в ООН. Дневник Президента, YouTube, 28 VII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=P9VNaAnBZP4> [dostęp: 16 IX 2021].

Уголовный Кодекс Республики Беларусь, Статья 357. Заговор или иные действия, совершенные с целью захвата государственной власти, https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb/357.htm [dostęp: 14 IV 2022].

Ужывую. Пресс-конференция Светланы Тихановской и президента Эстонии Керсти Кальюлайд. 31.05.21, YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=IGREF_5XN2g [dostęp: 16 IX 2021].

Фальсификация выборов в Беларуси!, YouTube, 19 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=GkR1CaasrnE> [dostęp: 17 IX 2021].

Фальсификация выборов в Беларуси, YouTube, 11 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=-yO40xyW1tM> [dostęp: 17 IX 2021].

Фальсификация выборов президента республики Беларусь 09.08.2020, YouTube, 28 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=eMgSoWqcNyw> [dostęp: 17 IX 2021].

Фальсификация президентских выборов в Беларуси 2020 снятая на камеру Отказ подписать протокол выборов, YouTube, 18 VIII 2020 r., <https://www.youtube.com/watch?v=DcYToPFI9dI> [dostęp: 17 IX 2021].

ФСБ в рядах белорусской оппозиции. Тимановская на белорусском ТВ. УТРО. 04.08.21, YouTube, 4 VIII 2021 r., <https://www.youtube.com/watch?v=XMHwNAIcXC4> [dostęp: 20 IX 2021].

Хашевацький Ю., Плошча, YouTube, 5 II 2011 r., https://www.youtube.com/watch?v=_9gJLzclgOU [dostęp: 10 IX 2021].

Хашевацький Ю., Обыкновенные выборы, YouTube, 6 II 2012 r., <https://www.youtube.com/watch?v=r-o-tBAA1BQ> [dostęp: 12 IX 2021].